

Simris kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2018-09-04

Omslagsbild: Flygfoto över Simris. Lunds stift, 2015.

Simris kyrka.

Simris kyrka

Simrishamns pastorat, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads, Färs och Österlens kontrakt, Lunds stift, Simris socken, fastighet Simris 207:1, Simrishamns kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Simris by ligger i sydöstra Skåne, några kilometer sydväst om Simrishamn i ett flackt och öppet jordbrukslandskap. I öster gränsar socknen till havet och i norr till Tommarpsån. Trakten har varit attraktiv för bosättning under förhistorisk tid och är mycket rik på fornlämningar. Strax söder om Simrishamn, intill havet finns Skånes näst största hällristning, Yxornas håll, med omkring 250 ristningar. Norr om byn, intill Tommarpsån ligger ett gravfält, Bjärsjöfältet, där 104 gravar från brons- och järnålder undersökts genom arkeologisk utgrävning. Kring Simris by finns också ett stort antal gravhögar och resta stenar.

En fast bebyggelse etablerades sannolikt i området kring vikingatid/tidig medeltid. Äldsta skriftliga belägg för Simris (*Symbros*) är från 1133. Den äldsta bebyggelsen kan ha anlagts kring en liten våtmark. När kyrkan byggdes fick den en placering väster om våtmarken alldeles intill en gravhög. Gravhögen fanns ännu kvar på 1800-talet. När den togs bort påträffade man hällkistor i högen och enligt äldre berättelser stod en runsten på gravhögen. Ett par runstenar, en större och en lite mindre, har senare påträffats inmurade i norra kyrkogårdsmuren. Båda stenarna är ristade med skriftband formade som ormslingor. Den stora stenen

anses vara något yngre än den lilla, kanske ristad under 1000-talets andra hälft. Texten på den lilla stenen tolkas: "Sigrev lät resa denna sten efter Forkun - fader till Knuts dräng Asulv. Gud hjälpe hans själ". Texten på den större stenen tolkas: "Bjarnger lät resa denna sten efter sin broder Refn, sven hos Gunnulf i Svitjod".

Vid tiden före enskiftet 1819 bestod bybebyggelsen i Simris av 27 gårdar och 9 gatuhus grupperade runt våtmarken i en oregelbunden trekant. Efter skiftet låg endast 10 gårdar kvar. Idag har byn en större utbredning samlad kring trekanten i mitten av byn och intill tillfartsvägarna. Byn består av en blandad bebyggelse av gårdar och gatehus och senare villabebyggelse. Söder om kyrkan ligger prästgården från 1855 och öster om kyrkogården låg tidigare klockarbostället. I byns västra utkant, i väggkorsningen till Borrby och Viarp, ligger Simris nya kyrkogård anlagd på 1920-talet.

Kyrkobyggnad

Simris kyrkas äldsta delar byggdes under den romanska stilperioden vilken i Lunds stift omfattar 1000-talet till 1200-talets mitt. Utifrån kyrkans stensulptur och murverk kan en närmare datering till 1100-talets mitt vara sannolik. Skulpterade stendetaljer i kyrkans sydportal samt en sten med biskopsfigur har jämförts med stenhuggeri som attribuerat till Carl Stenmästers verkstad. Carl Stenmäster tros ha varit verksam vid 1100-talets mitt och har också föreslagits som kyrkornas byggmästare. Till hans verk räknas portaler i Östra Herrestad, Ingelstorp Hedeskoga, Sjörup, Västra Nöbbelöv, Hörby kyrkor i Skåne och Österlars rundkyrka på Bornholm. Från Ingelstorps kyrka finns också en stensulptur vilken tolkats som en biskopsframställning. Ett annat signum för de kyrkor där han verkat är tunnvalv av kalksten vilket också finns bevarat i Simris kyrkotorn.

Simris kyrka byggdes med långhus, kor och absid samt ett tvärrektangulärt västtorn som var bredare än långhuset. Västtornet hade en tredelad planlösning i bottenplan med tre tunnvalvda rum, ett större i mitten och två mindre vid kortsidorna. Från mittrummet ledde en öppning, tornbågen, in till kyrkorummet. Tornbågen omfattades av två pilastrar med skråkantade kapitäl mot långhuset.

Möjligen fanns en ingång till tornets bottenvåning i form av en ursprunglig västportal. Uppgång till andra våningen var från en ingång vid tornets sydöstra hörn. Trappan gick upp längs tornets södra och västra murar till tornets andra våning. Andra våningen var inredd som en herrskapsläktare, en så kallad emporvåning, med två fönsteröppningar till långhuset och mellan dem en altarnisch. Utöver andra våningen fanns ytterligare två övre våningsplan med golvbjälklag av trä. Tornets utvändiga murverk tyder på omfattande ombyggnader och det är oklart hur de övre våningarna kan ha sett ut ursprungligen. Det har till och med föresla-

Kyrkan sedd från öster.

gits att tornet har varit utformat med två torn över andra våningen, så kallat tvillingtorn, i likhet med Vä kyrka.

En förstärkning eller ombyggnad av tornet tycks ha skett någon gång under medeltiden. Under 1400-talet valvslogs kyrkans långhus och kor. Under 1400-talets senare del tillkom målningar i långhuset, troligen utförda av Vittskövlemästarens verkstad kring 1450-1475. Omkring 1500 dekorerades korvalvet och absidens hjälmvalv med kalkmålningar av Kongamästarens verkstad. Ett vapenhus uppfördes också utanför sydportalen, sannolikt under senmedeltiden. I samband med valvslagningen av långhuset kom valven att dölja emporöppningarna i tornet och därmed förlorades funktionen med läktarvåning. Även bottenvåningens funktion förändrades då denna stängdes mot långhuset. I början av 1800-talet hade tornbottenvåningen ingång från väster och fungerade som prästgravkor.

Vid 1800-talets slut fattades beslutet att riva kyrkan och bygga en ny efter ritningar av arkitekt Henrik Sjöström i Lund och rivningstillstånd lämnades av Riksantikvarieämbetet. En föregående byggnadsdokumentation, utförd av Emil Ekhoft vid Vitterhetsakademien, kom dock till slutsatsen att kyrkan borde bevaras. Riksantikvarien drog därmed tillbaka sitt rivningstillstånd. Så småningom landade man i en kompromiss där endast långhuset skulle rivas och ersättas med ett nytt bredare långhus medan övriga delar skulle bevaras. Ritningarna till det nya förslaget upprättades av Sjöström. Arbetena påbörjades 1902 och den ombyggda kyrkan invigdes 1905. Entreprenör vid ombyggnaden var byggmästare O. Nilsson i Simrishamn. Triumfbågsmuren mot koret bevarades men breddades och påmurades med tegel upptill. Tornet, vars murverk var i dåligt skick reparerades i samband med ombyggnaden men verkar ha bevarats i hög grad. Den ena av em-

poröppningarna förstördes dock för att göra ingång till den nya orgelläktaren. Ljudöppningarna till klockvåningen gjordes också om och tornets västra ingång breddades. Den medeltida sydportalen revs och rekonstruerades i den nya långhusmuren mot söder, troligen mestadels med sten från den ursprungliga portalomfattningen. Invändigt lades nya golv i hela kyrkan i form av viktoriaiplattor i svart och vitt. Långhuset valvslogs och nya bänkar, orgel, och läktare byggdes.

Nästa reovering av kyrkan skedde under 1925 men innebar sannolikt inga större förändringar. Under 1931 reoverades yttertaken av tegel på långhuset och koret. På 1940-talet installerades el för värme, belysning och klockringning Elcentral gjordes i tornets bottenvåning. Mellan 1950-1952 gjordes en större reovering med Eiler Graebe som ansvarig arkitekt. Reoveringen omfattade inre- och yttre målningsarbeten och omputsning utvändigt. En himmelsblå färg i absiden togs bort och väggar och valv kalkavfärgades invändigt i vitt. Snickerier, som tidigare varit målade i ekfärg målades om enligt ny färgsättning framtagen av arkitekten. Några bänkar längst fram i långhuset togs bort. I samband med arbetena återupptäcktes kalkmålningsfragment i korvalven. Framtagning och konservering av målningarna utfördes mellan 1954-55 av konservator Oswald Oswald som också konserverade altartavla, predikstol, dopfuntsbaldakin och krucifix.

Under 1974 putsades tornets fasader om och taket täcktes om med enkupigt tegel. För reoveringen ansvarade Lennart Strömbecks arkitektkontor. En utvärdig murverksdokumentation utfördes av arkeolog Bengt Jacobsson. Portalerna av komstadkalksten undersöktes och åtgärdades mellan 1975-76. En inre reovering av kyrkan utfördes mellan 1981-1982 med Torsten Leon-Nilson som arkitekt. Ny toalett installerades i tornets bottenvåning och städkåp samt textilkåp byggdes. Vid framdragning av vatten och el påträffades basen till ett portalfundament i tornets västra sida. Portalen hade varit 0,7 meter bred och omfattningsstenen murad av kalksten av samma typ som tornets yttermurar.

Under 1995 gjordes utvärdiga och invärdiga arbeten på kyrkan under ledning av arkitekt Hans Ponnert. De utvärdiga arbetena bestod av putslagning och kalkavfärgning samt ommålning av snickerier och fönster. Stenkonserveringsarbeten utfördes av stenhuggare Mats Johansson i Dalby. Yttertaken sågs över och absidens blytak göts om. Invändigt målades väggar, valv och inredning om. Ny värmeanläggning installerades och golven lades om. Kalkmålningarna och inventarier sågs över av konservator Herman Andersson och konservering av dopfunten gjordes av stenhuggare David Waite. Under läktare gjordes inbyggnader för kapprum och textilrum och värmecentral gjordes i ett av tornets tunnvalvda rum. Vid grävningensarbeten i koret gjordes en arkeologisk undersökning av Helén Lilja, Kristianstads länsmuseum. Bland annat framkom ett golv av kalkstenshällar vilket

var äldre än tegelvalvet eller samtida med detta. Undersökningarna visade också att korets östra del varit upphöjt från dess västra del och att den romanska kyrkans innerväggar ursprungligen hade haft brett utdragna och kvaderristade fogar.

Exteriör

I sin nuvarande form består kyrkan av de romanska delarna torn, kor och absid samt långhuset från 1905. Fasaderna är spritputsade och vitkalkade med undantag av en del naturstensdetaljer såsom socklar, listverk, fönster- och portalomfattningar. Kyrkans romanska murverk består av kalkstensflis i jämna skift med hörnkedjor av kvaderhuggen kalksten. Längst ned på kor och absid finns en skråkantad sockel vilken även löper runt tornet. Inget hugget taklistverk tycks ha funnits ursprungligen. En romansk fönsteröppning med kvaderhuggen kalkstensomfattning finns bevarad på korets norra sida. I öppningen sitter en modern fönsterbåge av trä. En romansk fönsteröppning fanns också, före ombyggnaden 1905, i absiden mot öster men gjordes om till nuvarande dörr med överljusfönster. Portalen skjuter ut från fasadlivet och består av tresprångiga pilastrar som bär upp ett tresprångigt rundbågsvalv. Rundbågsvalven avslutas av ett trappstegsformat listverk upptill och pilastrarnas kapital är formade med två vulster. Över den rakavslutade dörröppningen sitter ett halvrunt stentympanon. Tympanonstenen har en märklig dekor huggen i relief föreställande sju sammanlänkade ringar. I ringarna finns ett genombrutet bladliknande mönster. En liknande dekor återfinns på delar av ett korskrank av sten från Valleberga kyrka som också räknas till Carl Stenmästers kyrkor.

Tornet har rektangulär, mycket smal planform och är nedtill bredare än det nuvarande långhuset. Den nedre våningen smalnar av till samma bredd som långhuset i höjd med andra våningen. Tornets gavelsidor mot söder och norr har en lite rundad, buktig form. Enligt äldre beskrivningar var den norra sidan tresidig medan södra sidan var fyrsidig och med sluttande avtäckning mot det smalare övre murverket. Möjligen har tornet haft en åttkantig planform ursprungligen. Tornets murar bär spår av ommurning och omfattande reparationer men i dess nedre våning finns delvis ett murverk bevarat, framför allt mot norr, av huggna kvadrar av kalksten lagda i jämna skift. Långhusets västra gavelsida/tornets östra mur är också uppbyggd på detta sätt. Tornets övre del är murat av gråsten och kalksten utan tydliga skift och förband. Tornets långsidor avslutas med en taklist av två utkragande mursprång. Gavelspetsar är sekundära och murade med trappsteg av rött tegel. Till tornets nedre våningar finns smala ljusöppningar som kan vara ursprungliga i murverket. Ljudöppningarna murades delvis om 1905. På äldre bilder av tornet är ljudöppningarna smalare och rakt avslutade med undantag av södra öppningen. I sin nuvarande form är de stickbågiga och bredare med undan-

Tornet sett från sydväst och sydportalen uppmurad i långhuset från 1905.

tag av öppningen mot norr och nordost. Ljudöppningarna är försedda med grågrönmålade träluckor.

Långhusets 1900-talsmurverk är av gråsten, med skråkantad sockel av kalksten. Södra och norra sidorna har ett profilerat listverk av finhuggen kalksten med en rundbågsfris. Triumfbågsmurens övre del är murad av tegel med tre korsformade blindingar mot öster.

Nuvarande ingångar till kyrkan består av den rekonstruerade portalöppningen i långhusets södra sida, en prästingång till absiden och en ingång i tornets västra sida. Huvudingång till kyrkan gjordes 1905 genom en ny västportal till tornet. En äldre öppning fanns redan på denna plats vilken breddades och kompletterades med en kalkstensomfattning. Eventuellt kan en ursprunglig västportal ha funnits då sockeln intill västportalen har fint avslutade ändar. Nuvarande västportal består av en rakt avslutad dörröppning med halvrund tympanonsten, omfattad av ett rundbågsvalv på två kolonner. Stenomfattningen är huggen av kalksten i goticerande stil. Tympanonstenen har en dekor av ett ringkors omgivet av växtrankor. Till tornets övre våningar finns en utvändig ingång genom en dörr intill sydportalen. Ingångsöppningen gjordes om 1905 då den före ombyggnaden var sammanbyggd med det gamla vapenhusets västra sida, med ingång från vapenhuset. Ingången till absiden består av en rektangulär muröppning med djupt indragen

dörr. Över dörren finns ett dörrvalv av kalksten och däröver ett rundbågigt överljusfönster med fönstervalv av kalksten. Samtliga ytterdörrar är paneltäckta och blåmålade utvändigt med dekorativa gångjärnsbeslag i medeltidsstil. Den västra ytterdörren har också ett glasat parti upptill.

Långhusets fönsteröppningar och ett fönster i korets södra sida är från 1905 och har spetsbågiga omfattningar murade med två språng. Fönsteröppningarnas valv är av oputsad komstadkalksten liksom solbänkarna. Fönsterbågarna är av svartmålat gjutjärn med blyspröjsade diagonalställda klarglas samt en bård av gula glas längs sidorna.

Kyrkans sadeltak över torn, långhus och kor är täckta med rött enkupigt taktegel. Absidens kägeltak täcks av gjuten blyplåt.

Interiör

Kyrkans interiör består av tornets bottenvåning samt kyrkorummet i långhus, kor och absid. Tornets planlösning är till stora delar ursprunglig och består av ett större rum i mitten och två mindre utrymmen vid sidorna. Mittrummet är välvt med ett tunnvalv med vederlag i öster och väster medan tunnvalven i sidorummen är välvda i motsatt riktning. Mellan rummen finns också mindre tunnvälvda gångar. Det mittersta rummet fungerar numera som entréhall från västportalen med ingång till kyrkorummet i öster. Södra utrymmet är inrett till wc, pannrum och el-central medan det norra rymmer en spindeltrappa av kalksten från 1905 som leder till orgelläktaren. Trapploppet är gjort genom tunnvalvet och är uppmurat av tegel. Ett fönster i trapploppets ovankant leder in till ett litet biutrymme mellan tunnvalvet och trapploppet. Ingången till orgelläktaren är gjord i den norra av andra våningens emporöppningar som därmed inte är bevarad till sitt ursprungliga utseende.

Tunnvalven i tornet är putsade och vitmålade liksom väggarna i tornets övriga utrymmen. I ingångarna till sidorummen sitter breda spegeldörrar och i öster leder en stor pardörr med spegelfyllningar vidare in till långhuset. Över ingången till långhuset finns en målad text *Saliga äro de som höra Guds ord och gömma det*. Snickerierna är gråmålade och golvet i förhallen är lagt med kvadratiska plattor av gotländsk kalksten.

Långhuset från 1905 är traditionellt möblerat med bänkar på ömse sidor om en mittgång och valvslaget med tre travéer kryssvalv. Mittgången och sidogången till kyrkans sydportal är belagda med kalksten av samma utseende som i förhallen och i bänkkvarteren ligger ett gråmålat brädgolv. Valv och väggar är putsade och vitmålade. Mot norr och söder avslutas väggarna nedtill av en lågerhuggen och

skråkantad sockel av komstadkalksten. Valven bärs upp av spetsbågiga sköldbågar och breda, rundbågiga gördelbågar på höga tresprångiga pilastrar. Ribborna har fyrkantig profil och gördel- och sköldbågar utförda med följdskift. Pilastrarnas kragband har en vanlig uppbyggnad av en vulst, en snedfas och ett utkragande skift överst.

Merparten av långhusets inredning tillverkades vid kyrkans ombyggnad 1905. Bänkarna är utförda i nygotik med drag av jugend och målade i grått med detaljer i rött, blått och guld. Spegeldörrarna till förhallen är mot kyrkorummet rikt dekorerade i nyrenässans med samma färgsättning som bänkarna. Övriga snickerier är gråmålade. Några av kyrkans äldsta inventarier såsom predikstolen från 1600-talet, den medeltida dopfunten och triumfkrucifixet finns bevarade i långhuset. Dessa har getts en sedvanlig placering i långhusets östra del där några bänkrader också tagits bort för mer plats. Predikstolen med trappa och dörr står i långhusets sydöstra hörn och dopfunten med baldakin i nordöstra hörnet. Över triumfbågen hänger ett krucifix från 1744 utfört i barockstil med tillhörande minnestavla.

En orgelläktare upptar hela långhusets västra valvtravé. Läktarens bjälklag har upplag i mursidorna och bärs upp i framkant av fyra gråmålade träkolonner. Läktarens undersida består av ett vitmålat kassetak. Läktarbarriären har lånat drag från renässansstilen och är målad i rött, beige, grönt och förgyllning. Barriären består av ett räckverk av rundbågar ställda mellan pilastrar som bär upp ett profilerat listverk. På orgelläktaren står orgeln och på ömse sidor om denna finns bänkar på gradänger. Orgelfasaden som är samtida med läktaren harmonierar med läktarbarriären i stil och färgsättning.

Under läktarens västra del har senare inbyggnader gjorts för kapprum och arbetsrum mot söder samt textilrum mot norr. Inbyggnaderna är vitt avfärgade och har en gråmålade bröstningspanel med kvadratiske spegelfyllningar och profilerade lister.

Ingång till koret är genom den romanska triumfbågen som består av en hög rundbåge på två kraftiga murpelare med skråkantade vederlag. Valvbågen och pelarna är av fint huggna, oputsade, kvaderstenar. Valvbågens undersida är putsad och bemålade med kalkfärg i ett rutnätsmönster av rött på vit botten. Korets golvnivå är upphöjt med ett steg över långhusgolvet mittgång men i övrigt lagt med kalkstensplattor som i långhusets mittgång och främre del. Koret domineras av altaranordningen som står framför tribunbågen till absiden. Koret har dagsljusbelysning från fönster i norr och söder. Norra fönstret är kyrkorummets enda bevarade romanska fönsteröppning. Under fönstret sitter en tavla av behuggen och målade kalksten utförd av A. Kullberg 1763. Tavlan är utförd till minnet av den

Långhuset från 1905 sett mot koret i öster.

simrisfödde kyrkoherden Carl Brunck, död 1759, och hans hustru Cicilia Magd. Corwin, död 1760. Tavlan föreställer uppstigandet till himmelriket där Jesus sitter med de tolv apostlarna.

Koret täcks av ett medeltida kryssvalv av tegel. Valvribborna har kvadratisk profil och utgår från trespråkiga pilastrar med samma profil som i långhuset. Sköld- och gördelbågarna är svagt spetsbågiga och slagna med följdskift. Korets väggar och valv är putsade och vitmålade med fragment av medeltida kalkmålningar. Kalkmålningar tros vara utförda av Kongaverkstaden omkring 1500. I den östra valvkappan finns fragment av bebådelsen med ängeln Gabriel och den knäböjande jungfrun och en inskription upp till. I den södra valvkappan illustreras visitationen av Jesu födelse och fragment i norra valvkappan av två mansfigurer, troligen soldater, har tolkats som en framställning av barnamorden i Betlehem. Några färgfragment i västra valvkappan kan eventuellt föreställa flykten till Egypten. På norra korväggen finns en oidentifierad scen samt fragment av ett hästhuvud och eventuellt en man som skördar. Scenen skulle enligt kyrkohistoriker Knud Banning kunna föreställa kornfältsmiraklet.

Altaranordningen i Simris kyrka består av altarbord, altaruppsats och altarring. Altaruppsatsen är placerad på altarbordets mittparti strax framför tribunbågen. Altarbordets träinklädda främre del döljer ett medeltida blockaltare som är synligt från absiden. Blockaltarets främre del står i gränsen mellan kor och absid. Absiden används som sakristia och är till största delen avskärmd från koret genom altarbordet och altaruppsatsen. Absiden täcks av ett hjälmvalv vilket har en jämn övergång i vägglivet utan markerat vederlag. Valvet är sannolikt murat av kalksten,

Simris kyrkas kor sett mot öster.

Altarnischen i tornets andra våningsplan.

som är putsat och vitkalkat liksom väggarna. Bakom korvalvets östra gördelbåge är tribunbågens imposter av kalksten synliga. Valv och väggar i absiden är putsade och vitmålade med fragment av medeltida kalkmålningar bevarade. Fragmenten har tolkats som en framställning av domedagen och ett apostlaband. Absiden är, liksom korgolvet, av kalksten och ligger på samma golvnivå. På baksidan av korvalvets gördelbåge syns rester av en marmoreringsmålning.

Ingång till tornets övre våningar är genom den utvändiga dörren i tornets södra sida. En smal murlivstrappa i södra och västra muren leder upp till tornets andra våning. Murverket i trappuppgången, liksom i tornets övre våningar, är oputsat. Murverket i trappan och tornets andra våning har skiftande karaktär. Trapplivets nedre delar är murade med kvaderliknande eller kvaderhuggna kalkstensblock. Längst ned leder en tunnvalv öppning fram till trappan och vid dess norra sida syns en igenmurad öppning till tornets bottenvåning. Trappstegen består av kalkstensflis och trappvalvet täcks av triangulära kalkstenschällar. Tornets andra våning är murad av kalkstensblock lagda i jämna skift. Över andra våningen är murverket mer ojämnt med inblandning av gråsten.

Tornets andra våningsplan är ett högt tvärrrektangulärt rum vilket tidigare har varit avdelat från ett tredje våningsbjälklag som inte längre finns kvar. Golvet över det tunnvalvda bottenplanet är lagt med kalkstensflis. I östra muren syns rester av den ena av de ursprungliga två emporöppningarna och en altarnisch. Den norra öppningen utgör numera ingång till orgelläktaren och är därmed inte bevarad.

Våningens norra del upptas av tegelinbyggnaden till läktartrappan. Den södra emporöppningen är igenmurad mot långhuset men den inre murnischen är bevarad mot tornet. Den består av en rundbågsformad tvådelad öppning (ca 150 cm hög x 88 cm bred) med en kolonnett i mitten med attisk bas och kapitäl. Altarnischen är cirka 150 cm hög x 98 cm bred och 80 cm djup. Nischen är belägen cirka 36 cm över nuvarande golvnivå så att en murhylla bildas, vilken har tolkats som ett altarbord. Nischen omfattas av en valvbåge av fint behuggna kalkstenskvader på två pilastrar med profilerade vederlag. En skråkantad fotlist löper runt den halvcirkelformade nischen och avslutar pilastrarna nedtill. Pilastrarna bör ursprungligen ha stått på en sockel som inte längre finns kvar. Arkeolog Mattias Karlsson menar att ett altare kan ha stått framför nischen. Golvnivån bör då ha varit betydligt lägre. Inne i nischen är murverket uppbyggt av kliven gråsten/kalksten. Över fotlisten i varje sida finns ett par kvadratisk formade nischer formade av kvaderhuggna kalkstenar. I rundbågsnischens mitt syns ett ommurat parti med tegel. En kvadratisk öppning ska enligt konsthistoriker William Andersson ha funnits i nischen tidigare.

Från tornets andra våning leder en enkel trätrappa upp till klockvåningen i tornets övre våningsplan. Klockvåningen har golv av brädor och är öppen tillnock. Ett övre bjälklag löper mellan östra och västra murarna strax under murkrönen. Kyrkans båda ringklockor hänger i en klockstol av ek i tornets norra del. Tornets takstolar är utförda av bilat ek- och furuvirke och består av sparrar, två nivåer hanband och bindbjälkar på upplag av murremmar. I några av takstolarna är bindbjälkarna ersatta av stickbjälkar.

Från klockvåningen nås långhusets vind genom en stickbågig öppning i östra muren. Taklaget är utfört av fur. Från långhusvinden syns skillnaden mellan murverket i långhusets östra gavelsida och tornets övre östra mur. Det nedre, förmodade, medeltida murverket utgörs av väl huggen natursten lagda i jämna skift med brett utstrukna fogar. På muren finns rester av medeltida slevdragen puts med ritsad kvaderindelning. En äldre ingång till vinden är delvis synlig nedtill i murverket. Det yngre murverket i tornets övre del är av natursten i bruk med brett utstrukna fogar och grovt putsat. Ingång till kor och absid är genom en lucka i korets yttertak.

Inredning och inventarier

Altare

Altarbordet utgörs delvis av ett medeltida putsat blockaltare av sten som är påbyggt i väster med ett senare träaltare. Altarets murade del står öster om tribunbågen. Altarskivan, mensa, är av kalksten (komstadtyp) med huggen skråkants-

profil. Stenaltarets altarskiva täcks av en träskiva. Träaltaret är från 1905 och består av beigemålade sidor inramade med profilerade lister målade i guld och röda kulörer. Mot hörnen finns snidade och förgyllda detaljer.

Altaruppsats

Altaruppsatsen är utförd i barockstil år 1742 och är på stilistiska grunder attribuerad bildhuggaren Matthias Stenberg, med verkstad i Ystad. Altaruppsatsen består av en predella, corpus (mittavla) med altartavla omgivet av friskulpturer samt överstycke. På predellan finns ett inskriptionsfält som berättar att altartavlan tillverkats på uppdrag av kyrkoherde Carl Brunck och kyrkoinspektoren Jonas Bergman. Altartavlan består av en reliefframställning av nattvardens instiftande och flankeras av halvkolonner med kapital samt stående friskulpturer föreställande evangelisterna och deras symboler. Överstycket består av en segmentgavel med inskriftstavla dekorerad med akantusrankor. Överstycket kröns av friskulpturer av Kristus med korsfanan i mitten med keruber vid sidorna. Friskulpturerna och reliefframställningen har bemålning i vitt och guld. Listverken är utförda i röd, svart och grön kulör samt med förgyllningar.

Altarring

Altarringen har en planform en av en halv oval och är uppbyggd med ett öppet räckeverk av trä med skinnklätt knäfall. Räckeverket består av svarvade balusterdockor med plan överliggare och är målat i vitt, brunrött, rött, blått och guld. Altarringen ritades av arkitekt Henrik Sjöström och tillkom vid restaurering 1902-1905.

Predikstol

Predikstolen är utförd i Christian IV:s renässansstil och daterad till år 1634. Den består av predikstolskorg med trappa och dörr. Trappräcket är ett tillägg från 1700-talets mitt då predikstolen byggdes om. Predikstolens dörr och korg är rikt skulpterade med tidstypisk beslagsornamentik, kolonnetter, listverk och kartuscher samt polykromt bemålad i rött, grönt, guld, vitt och svart. Dörren är gråmarmorerad, försedd med skulpterade spegelfyllningar och flankeras av joniska pilastrar som bär upp ett profilerat listverk. Listverket kröns av en vapensköld med inskriptionen MALIE, IWL och året 1634. Trappan har täckt utsida utförd i rokokostil med svarta speglar och förgyllda festonger. Korgen har femsidig planform, en karnisformad underdel och tre synliga sidostycken med kolonnetter emellan. Sidorna är dekorerade med vapensköldar inom en rundbågsarkad. Vapen och bokstäver på textbanden syftar på Anders Sinclair, Kongens Lehnsmand på Gladsaxehus 1600-1620 och hans hustru Fru Kirsten Kaas. I en av sidorna framställs Christian IV:s namnchiffer.

Dopfunnt

Dopfunten är av rikt behuggen sandsten med fragment av äldre bemålning. Funt-
en tillverkades troligen under 1100-talets andra hälft av den romanske stens-
mästaren Magister Majestatis. Den anonyme stensmästaren benämns även Trydemäs-
taren eller Tryde-Hablingbomästaren efter hans två mest kända verk i Tryde kyrka
i Skåne och Hablingbo kyrka på Gotland. Dopfuntarna i Löderup, Valleberga
samt Östra Hoby kyrkor i Skåne tros vara utförda av samme mästare. Simris
dopfunnt är huggen i gotländsk sandsten. Genom stilhistoriska jämförelser anser
konsthistoriker Monika Rydbeck att Majestatis kan ha varit verksam i Skåne om-
kring 1160. Simrisfunten tros tillhöra hans senare produktion utförd på Gotland.
Dopfunten i Simris har cylinderformad cuppa, trattformig botten och rund fot
med karnisformad profil. Cuppans utsida samt fot och skaft är rikt behuggna
med motiv i relief. Relieferna på cuppans botten föreställer från vänster till höger;
bebådelsen, Jesu födelse, en tvagningsbild av Jesusbarnet samt barnamorden i
Betlehem och martyren Stefanis död. Cuppans sidor visar från höger till vänster
de vise männen, Jesu dop, två scener ur Jesu frestelser, den sista nattvarden och
fottvagning som är Jesus tjänaregärning. På foten finns också fyra nästintill fri-
huggna, huvuden; två bitande djurhuvuden samt ett kvinnohuvud med huvuddok
och ett manshuvud med långa flätade mustascher. Kvinnan bär på ett barn. Mel-
lan huvudena framställs bland annat Simson som ett sönderslitet lejon.

Över dopfunten hänger en dopfuntsbaldakin av trä från 1630-talet. Baldakinen
bärs upp av en väggkonsol med överstycke i form av en sköld med inskriptionen
H över ett SMH och årtalet 1659. Baldakinen är skuren i ek och har fragmenta-
risk originalpolykromi i vitt, blått, svart och förgyllningar. Baldakinen har åttkan-
tig planform och är uppbyggd av ett profilerat listverk krönt av svarvade knoppar
samt fristående snidade broskornament. På nederkanten står texten:

Låten Barnen Komma Till Mig.

Bänkinredning

Kyrkans bänkinredning av öppna bänkar tillkom vid långhusets ombyggnad 1905
och ritades av arkitekt Henrik Sjöström och tillverkades av Wahlström & Wriedt i
Ystad. Målning utfördes av Johan Kieman i Kristianstad. Ursprungligen var bän-
karna ekfärgade men målades om i nuvarande färgsättning i rött, blågrönt och
guld i samband med renovering av kyrkan 1950. Långhusets bänkar har fram- och
bakskärmar samt ryggar i ramverkskonstruktion som uppåt avslutas av en smal,
profilerad överliggare. Gavlarna, utförda i ett stycke, har profilerade fotträn som
bär volutformade armstöd under vilka det finns svarvade dockor. Gavlarna har
uppåt en rundad avslutning dekorerad med ett inskuret kors mot en rund, profi-

lerad bakgrund. Liknande bänkar finns på orgelläktaren. Gavlarna är lägre med en utskuren blomrosett på sidan och en fyrpassdekor upptill.

Orgel

Kyrkans nuvarande orgel är en mekanisk orgel med 16 stämmor tillverkad 1970 av A. Mårtenssons Orgelfabrik AB, Lund. Fasaden är utförd i nyrenässans för den gamla orgeln som byggdes 1905 av Eskil Lundén, Göteborg. Fasaden är indelad i tre delar med rundbågiga pipfält mellan halvkolonner. I sidorna finns beslagsvingar. Kolonnerna bär upp en profilerad överliggare med ett listverk krönt av urnor, akantusblad och ett halvrunt överstycke med akantusblad upptill. Orgelfasadens bottenfärg är ljus brunbeige med lister och ornament i rött, blått, brunt och guld. Ursprungligen var fasaden målad i ekimitation. Den nuvarande färgsättningen tillkom vid restaureringen 1950 under ledning av arkitekt Eiler Græbe. Spelbordet är integrerat med fasaden och är byggt av ekfanér 1970.

Klockor

Kyrkan har två ringklockor som hänger i tornet. För den stora klockan saknas uppgift om tillverkare och tillverkningsår. Lilla klockan göts 1767 av G. Meyer i Stockholm.

Övrigt

På Lunds universitets historiska museum förvaras en skulptur av kalksten vilken suttit i en dörromfattning i kyrkan. Endast den nedre delen är bevarad och föreställer en figur med fotsid klädnad. Skulpturen har tolkats som en biskopsfigur och har likheter med en relief tillvaratagen från Ingelstorps kyrka.

Kyrkogård

På de äldsta kartorna över Simris markeras kyrkogården som en någorlunda regelbunden kvadrat med kyrkan i dess mitt. Kyrkogården tycks ha behållit både sin storlek och form. Byvägar löper tätt in på kyrkogårdsmuren i norr och söder och i väster gränsar kyrkogården till en gård. I öster finns numera en ekonomibyggnad som tillhör församlingen, ett bårhus samt parkeringsplats. Intill bårhuset står ett gammalt brunnskar av stående kalkstensflis.

Kyrkogården begränsas i söder, väster och öster av en putsad naturstensmur, avtäckta med kalkstenschällar. Södra mursträckningen är låg och kompletteras med ett vitmålat järnstaket. I norr finns en avenbokshäck. Ingångsöppningar till kyrkogården består av vitmålade järngrindar i norr, öster och söder. Kyrkogården har grustäckta gångar och gravplatser begränsade av klippta buxboms- och ligusterhäckar. Gravplatserna ligger tätt och kyrkogården har en förtätad karaktär. Enstaka prydnadsträd förekommer liksom häckar och större barrbuskar.

En ny kyrkogård anlades på 1920-talet i byns sydvästra utkant. Gravplatserna ordnades i gångar avgränsade med buxbom och senare även av ligusterhäckar. Nya kyrkogården utökades mot väster 1960. År 1998 besåddes den nya kyrkogårdens äldre del med gräs kring en centrumplats. Gravkvarterens buxbom och planteringsramar av sten togs bort och avenbokshäcken kompletterades för att skärma av mot intilliggande kvarter. Nya kyrkogården omges av en avenbokhäck.

Byggnader på kyrkogården

Bårhuset öster om gamla kyrkogården byggdes 1961. Bårhuset har spritputsade, vita fasader med stenfot av huggen granit. Ett kors av koppar sitter i östra gavelnsidan över ingången till bårhuset. Dörren är brädklädd. Två rundbågsformade smala ljusöppningar med fönsterbågar av mässing eller koppar finns i söder och norr. I väster finns ett rundfönster med fönsterbåge av trä. Yttertaket är ett sadeltak täckt av rött tegel och vindskivorna är av trä.

En ekonomibyggnad med förråd och personalutrymme ligger utanför kyrkogårdens nordöstra hörn. Byggnaden har putsade och vitkalkade fasader, blåmålade dörrar och fönster. Taket är ett sadeltak av rött tegel.

Karaktärisering

Simris kyrka och kyrkogård ligger i en välbevarad kyrkby med strukturer som går långt tillbaka. Bybebyggelsen ligger tätt kring kyrkan som tillsammans med prästgård och kyrkogård bildar ett traditionellt sockencentrum. Området kring Simris är en mycket gammal kulturbygd med omfattande bebyggelse redan under järnåldern. Liksom många andra kyrkbyar i sydöstra Skåne tycks den fasta bebyggelsen ha etablerats kring en liten våtmark. Kyrkan byggdes helt nära denna, intill en gravhög. Placeringen kan tolkas som att man tog en gammal begravningsplats eller plats med hävd i anspråk för placering av stenkyrkan. Kyrkans arkitektur är både typisk för området men har också vissa mer ovanliga drag. Rektangulära västtorn är typiska för östra Skåne men Simris torn har haft en särskilt rik utformning genom tornets tredelade planlösning med en möjlig västportal samt empor med altarnisch i andra våningsplan. Emporvåningar är kända i 17 romanska stenkyrkor i Skåne. Den etablerade uppfattningen är att emporvåningarna uppfördes som privata läktarvåningar, eller kapell, av eller för lokala stormän som också kan ha varit kyrkans patronus. Tornets disposition kan jämföras med Vä kyrka som var en kunglig kyrka. Emporöppningarna med altarnischen finns även i Fjälkestad, Köpinge och Lyngsjö kyrkor. Kyrkans sydportal och triumfsamt tornbågens omfattning har likheter med kyrkor kopplade till stenhuggaren Carl Stenmäster. Murarna är höga och utförda med markerad sockel. Portalens trappstegskrön och triumf- och tornbågens pilasteromfattningar är mycket välar-

betade och präglas av monumental enkelhet. En möjlig biskopsfigur pekar på att kyrkan har haft en särskild dignitet kopplad till kyrklig eller kunglig makt vilken periodvis verkade för gemensamma intressen under 1100-talet. Emporen kan i detta perspektiv ha fungerat som kungens eller biskopens läktare eller en person med stark koppling till denna maktelit. Runstenen intill kyrkan kan ha tillhört en person som stod kungen nära, vilket titeln *sven* antyder. Sammantaget pekar mycket på att Simris kyrka har haft en särskild dignitet i området när den byggdes på 1100-talet.

Västemporen i tornet kan relativt tidigt ha förlorat sin betydelse och murats igen. Under medeltiden förefaller kyrkan ha haft funktion som ordinär sockenkyrka utan tydlig koppling till kyrkliga eller profana ägare. Utvändigt är kyrkans romanska karaktär endast delvis bevarad genom koret och tornets murar. Av de ursprungliga öppningarna finns ett rundbågigt fönster kvar i korets norra sida och möjligen är även tornets fönstergluggar romanska. Sydportalen är en rekonstruktion men sannolikt utförd av autentisk sten från den ursprungliga portalomfattningen. Långhuset, liksom kyrkans spetsbågiga fönster och portalomfattningar från tidigt 1900-tal, är utförda i en stil som saknar förankring i de skånska medeltida kyrkorna. Snarare knyter de an till de Gotländska stenkyrkorna. Fönsteromfattningarna och dörrarnas beslag samt trappstegsgavlarna uttrycker en medeltidsromantik som är mycket typisk för 1800-talet andra hälft och det tidiga 1900-talet.

Invändigt är det svårt att skilja kyrkans äldsta delar från de nybyggda delarna. Långhuset är medvetet byggt i stil med det gamla långhuset och smälter väl in med koret. Framför allt är det den ursprungliga triumfbågen i kalksten som skapar en trovärdig anknytning till kyrkans romanska karaktär. Kyrkorummet är möblerat och inrett i en stil som känns igen från de skånska sockenkyrkorna. Predikstol och dopfunt skapar en autentisk inredning i långhuset med tillägg från kyrkbänkarna, utförda i medeltidsstil med tydliga drag av jugend. Korets präglas av de medeltida valven med rester av kalkmåleri och den stora altaruppsatsen från 1600-talet. Den ursprungliga triumfbågens pilastrar är väl dolda och knappt synliga för en besökare. I tornbottenvåningen har den ursprungliga, romanska karaktären dolts genom sentida tillägg och ytskikt och förvanskats genom sentida installationer. Tornbottenvåningens utrymmen framstår som 1900-talsdelar även om stora delar av dess ursprungliga tunnvalvda utrymmen är bevarade. I entrén dominerar istället det tidiga 1900-talets tillägg genom västportalen och entrén till långhuset. Den sekundära trappan till orgelläktaren är ett brutalt ingrepp i tornets andra våningsplan och en åtgärd som är svårbegriplig ur antikvarisk synpunkt idag. Trappan är dock murad med hög kvalitet och har vissa likheter med tornut-

rymmet i Östra Herrestad. I övrigt tycks tornets andra våning ha lämnats i det skick det var före renoveringen. Ombyggnaden från 1905 gjordes med högsta kvalitet vad gäller murning och snickerier. Man var väl medveten om kyrkans dignitet som historiskt monument och stor omsorg har lagts vid detaljer såsom exempelvis långhusets invändiga golvsockel.

Trots de stora förändringarna som skedde vid 1900-talets början finns betydelsefulla och unika delar av kyrkans äldsta historia ännu bevarade. Ombyggnaden vid 1900-talets början representerar en av de sista stora ombyggnaderna som gjordes av en medeltida kyrka. Att tornet, liksom kor och absid trots allt räddades från rivning är ett uttryck för den vaknande medvetenheten om det kulturarv som den medeltida kyrkobyggnaden representerade. Simris kyrka är därför ett viktigt monument både från romansk tid men också från 1900-talets tolkning av medeltiden och de värden den representerade vid denna tid.

Att tänka på

- Kyrkans västtorn är ett välbevarat monument från kyrkans äldsta tid med unika värden. Detta ställer höga krav på varsamhet vid såväl underhåll som renovering. Även mindre ingrepp, el-installationer, omfogning och putsning kan skada värdefulla byggnadshistoriska spår.
- Kyrkans stenarbeten är en betydelsefull del av arkitekturen. Komstakalkstenen spjälkar lätt och regelbunden besiktning/konservering av kyrkans utvändiga stendetaljer behöver göras.
- Kyrkan har en välbevarad inredning och karaktär från 1905.
- Kyrkogården bildar tillsammans med prästgård och kyrka en sammanhållen kyrkomiljö som ligger i välbevarad bybebyggelse. De traditionella inslagen på kyrkogården såsom murar, växtlighet och gamla gravvårdar från tidigt 1900-tal och äldre, är viktiga att vårda och bevara.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt Kulturmiljölagen 4 kap.

Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Simris 56:1. Fornlämningen avser Simris bytomt före skiftet 1819 och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor

Simris och Ö. Nöbbelövs församlingar på Österlen, Kyrkohistoriska dokument och bilder. Bygd i Förvandling, Studieförbundet vuxenskolan 1977-78.

Simris kyrka, Äldre golvlager i medeltida kor, Helén Lilja, Rapport Arkeologisk undersökning 1995, Kristianstad läns museum.

Simris kyrka, utvändigt murverksdokumentation av kyrkans västtorn i samband med restaurering 1974, Katalin Sabo, 1994. Riksantikvarieämbetet, Rapport UV Syd 1994:19.

Simris – en annan by på Österlen, Ingrid Svensson, Simris 2011.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Skånes konsthistoria för medeltiden, C. G. Brunius, Lund 1850.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Underhållsplan för Simris kyrka, Ponnert Arkitekter 2007.

Internet

Riksantikvarieämbetets söktjänst Fornsök, Websida:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2018-01-18

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Åsa Eriksson-Green Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2018-09-04

